

O'RTA OSIYODA MINIATURA SANATI TARAQQIYOTI.

Bog'bekova Shoxista Babajanovna

"Ichan-Qal'a" davlat muzey-fo'riqxonasi bo'lim mudirasi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada miniatyura san'atining kelib chiqishi, uning qo'lyozma kitoblar va turli ashyolardagi o'rni hamda G'arb va Sharq (xususan, Temuriylar va Boburiylar davri) maktablarining o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston hududida ushbu san'at turining inqirozi va mustaqillik yillarida qayta tiklanish jarayoni, Kamoliddin Behzod an'alarining bugungi kundagi vorisligi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Miniatyura, tasviriy san'at, qo'lyozma, kitobat san'ati, Kamoliddin Behzod, Temuriylar, Sharq miniatyurasi, rangtasvir, lokli miniatyura, naqqoshlik, O'zbekiston san'ati, mo'jaz rasm.

THE DEVELOPMENT OF MINIATURE ART IN CENTRAL ASIA.

ABSTRACT

This article discusses the origins of miniature art, its place in manuscripts and various objects, and the specific features of the Western and Eastern (in particular, the Timurid and Baburid) schools. It also analyzes the crisis of this art form in Uzbekistan and the process of its revival during the years of independence, as well as the current continuity of the traditions of Kamoliddin Behzod.

Keywords: Miniature, fine arts, manuscript, book art, Kamoliddin Behzod, Timurids, Oriental miniature, painting, lacquer miniature, painting, art of Uzbekistan, miniature painting.

Miniatyura (fransuzcha, miniature; lotincha, minium - qizil bo‘yoq) - badiiy usullari o‘ta nafis bo‘lgan kichik hajmli (mo‘‘jaz) tasviriy sanat asarlari bo‘lib, o‘rta asr qo‘lyozmalarini ziynatlash uchun yaratilgan nafis mo‘‘jaz rasmlar, shuningdek, suyak, pergament, mag‘zi soxta (toshqog‘oz), metall, chinni, ba‘zan maishiy buyumlar (tamakidon, soat, uzuk va boshqalar)ga ishlangan kichik hajmdagi rangtasvirlardir. Badiiy miniatyuraning kitob va portret miniatyurasi kabi sohalari keng tarqalgan. Kitob miniatyurasida rasmlar rangli qilib tempera, guash, yelim, akvarel va boshqa bo‘yoqlar bilan qo‘lda bevosita qo‘lyozma kitoblar varaqlariga ishlanib, undagi naqshlar (sarlavha, unvon, lavha va boshqalar) shu kitoblarning bezaklari bilan uyg‘unlashgan.

Miniatyura qadimdan ma‘lum bo‘lgan. Qadimgi Misr papiruslariga xira bo‘yoqlar bilan peroda rasmlar tekis yuzali qilib rangtasvir usulida ishlangan. So‘nggi antik miniatyuralar (IV-VI asrlar) shakllar va nurhavo holati to‘g‘ri berilganligi bilan diqqatga sazovor. Bu usul Vizantiya miniatyurasi (asosan, diniy qo‘lyozmalar)da X asrgacha hukm surgan. Miniatyuraga xalq ijodiyoti xususiyatlari kirib bordi.

XIII-XV asrlar gotika miniatyurasida naturani haqqoniy ifodalashga intilish kuchaydi, rasmlar matn bilan izohlandi, shakllar jonlandi, manzara, interyer, me‘moriy hoshiyalargakeng o‘rin berildi. Fransiyada yirik miniatyura ustalaridan A.Bonevyo, Jakmar d’Eden va boshqalar samarali ijod qildi. O‘rta asrlar g‘arb miniatyurasi mahalliy maktablarning ko‘pligi bilan ajralib turadi. Armaniston (VI-VII asrlar), Gruziya (IX-X asrlar), Rossiya (X asr)da miniatyura rivojlandi.

O‘rta asrlarda Sharqda miniatyuraning o‘ziga xos (kitobat san‘ati) maktablari shakllangan bo‘lib, arab miniatyurasida bir qator maktablar ajralib turadi: Misr, Suriya, Iroq; Afg‘oniston, O‘rta Osiyo, Ozarbayjon, Eron, Hindiston qo‘lyozma kitoblarining barcha bezaklari o‘zaro uyg‘unlikda bog‘langan; chiziqli ritm, manzara, ranglarning nozik uyg‘unligi ularning bezak tuzilishini belgiladi.

Miniatyura qo‘lyozma kitoblarning mo‘‘jaz rasmlari va alohida ishlangan rasmlar sifatida XII-XIX asrlarda Sharqda keng tarqalgan.

Avval ilmiy qo‘lyozmalar (masalan, tabobatga oid Dioskoridning “Dorilar” risolasining arab tiliga tarjimasi, Abu Rayhon Beruniyning “Osar ul-boqiya” - “O‘tmishdan qolgan yodgorliklar”, Qazviniyning “Nujum” - “Yulduzlar” va boshqalar), keyinchalik badiiy asarlar (Haririyning “Maqomot”, “Kalila va Dimna”, “Tarixi Tabariy” kabi asarlar)ga rasmlar ishlangan. Badiiy adabiyot, asosan, epik she‘riyat-masnaviy, dostonlar (jumladan, Firdavsiyning “Shohnoma”; Nizomiy, Xusrav Dehlaviy, Alisher Navoiylarning “Hamsa”lari, Jomiy, Sa‘diy, Hofiz Sheroziy va boshqalarning asarlari) qo‘lyozmalarini ziynatlash uchun yaratilgan miniatyuralar alohida turkumni tashkil qiladi.

Buyuk musavvir sifatida Sharqda Moniydan so‘ng Junaid Bag‘dodiy, Xoja Abdulhay, Mahmud Siyohqalam, G‘iyosiddin Naqqosh, Mirak Naqqosh, Kamoliddin Behzod, Qosim Ali, Mahmud Muzahhib, Abdulla Musavvir, Basavan, Rizoyi Abbosiy va boshqalarning nomlari mashhur. Temuriylar davrida alohida varaqlarga miniatyura ishlash va ulardan muraqqa tuzish an‘anaga aylangan, alohida shaxslar tasviri (portreti)ni ishlash taraqqiy etgan, xususan, Hindistonda Boburiylar davrida yuksak darajaga ko‘tarilgan.

O‘rta Osiyoda, jumladan, O‘zbekiston hududida XX asr boshlariga kelib miniatyura san‘atining rivoji to‘xtab qoldi. Usta Mo‘min, A. Siddiqiy, G. Nikitin, Ch.Ahmarov, T.Muhamedov kabi rassomlar ijodida miniatyura an‘analari kuzatiladi. 1970-1980 yillarda miniatyura an‘analarini tiklashga urinishlar bo‘ldi. Bu jarayon yigirma yil davom etib, O‘zbekiston mustaqilligidan so‘ng amalga oshdi.

Ch.Ahmarov miniatyura san‘ati an‘analarini o‘z ijodida davom ettirdi, uni yangicha mazmun, g‘oyalar bilan boyitdi. Uning shogirdlari ustozining ishlarini davom ettirib, miniatyurani yangi bosqichga ko‘tardilar; miniatyura qog‘oz, mato, teri, charmdagi va devoriy miniatyuralarni qamrab olib keng ko‘lamli badiiy uslubiy

yoʻnalishga aylandi. Hozirgi kunda miniatyura rivoji 3 yoʻnalishda — aynan qoʻlyozma (kitob) rasmlari (T.Muhamedov, Sh.Muhamadjonov, M.Salimov va boshqalar), lokli miniatyura (N.Xolmatov, A.Yoʻldoshev, Sh.Shoahmedov va boshqalar) hamda miniatyura uslubida devoriy rasmlar yaratish (T.Boltaboyev, H.Nazirov, Gʻ.Kamolov — Kamoliddin Behzod nomidagi Oʻzbekiston Davlat mukofotining birinchi sovrindorlari va boshqalar) boʻyicha ijodiy izlanishlar olib borilmoqda.

Miniatyurachi rassomlar "Usta" va "Musavvir" ijodiy uyushmalarida faoliyat koʻrsatmoqdalar Kamoliddin Behzod nomidagi milliy rassomlik va dizayn institutida, Respublika rassomlik kollejida miniatyurachi rassomlar tayyorlanadi.

Temuriylar tarixi davlat muzeyi zallari, Angren ishlab chiqarish birlashmasi klubi binosi devorlari ("Ulugʻbek akademiyasi" nomli) va boshqa miniatyura uslubidagi rasmlar bilan bezatilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Апухтин О. Тасвирий санъат асослари. Тошкент, 1967.
2. Булатов С. Ўзбек халқ амалий безак санъати. Тошкент: Меҳнат, 1991.
3. Голубкина А. Несколько слов о ремесле скульптура. Москва, 1963.
4. Кепинов Г. Технология скульптура. Москва, 1936.
5. Норқулов Н., Низомиддинов Н. Миниатюра тарихидан лавҳалар. Тошкент, 1970.
6. Oriental miniatures 14th—17th centuries, Tashkent, 2001.